

УДК: 371.132:37.011.31

Удич З. І.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ НАСТАВНИКІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ У САМОВИХОВАННІ

У статті з'ясовано сутність педагогічних умов підготовки студентів, визначено та охарактеризовано умови та принципи ефективної підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників; запропоновано необхідні зміни та вдосконалення в системі підготовки учителів.

Ключові слова: педагогічні умови та принципи підготовки майбутніх учителів, самовиховання, старшокласники.

В статье рассматривается сущность педагогических условий подготовки студентов, определены и охарактеризованы условия и принципы эффективной подготовки будущих учителей к организации самовоспитания старшеклассников; предложены необходимые изменения и усовершенствования в системе подготовки учителей.

Ключевые слова: педагогические условия и принципы подготовки будущих учителей, самовоспитания, старшеклассники.

Within the article the author reveals the essence of the pedagogical conditions of students training. The author defines and characterizes the conditions and principles of the future teachers training on the senior pupil self-education organization. The author suggests the vital changes and improvements for the teacher training system

Key words: conditions of preparation of future teachers, self-education, high-schoolchildren.

Проблема підготовки майбутнього вчителя і удосконалення його в процесі діяльності є пріоритетним напрямком наукових психолого-педагогічних досліджень останніх років. Це обумовлено не лише реформою освітньої галузі, але й новими суспільними вимогами до особистості школяра та вчителя. Визначальним завданням сучасної школи є створення ефективного середовища для самовиховання учнів, особливо старшокласників. Реалізувати це

завдання покликані, власне, учителі. Відповідно, їх підготовка має передбачати формування мотивації та достатніх знань, умінь та навичок, щоб виконувати функції наставника учнів у самовихованні.

Узагальнюючи праці вітчизняних авторів останніх років, у яких пропонуються шляхи удосконалення процесу підготовки майбутнього вчителя (зокрема до виховної роботи, взаємодії із старшокласниками), визначаємо основні напрями наукових досліджень, серед яких *різні аспекти підготовки майбутніх учителів* (І. Богданова, Н. Денисова, О. Дубасенюк, Я. Кічук, Н. Клокар, Л. Мільто, К. Пасько, Г. Сагач, О. Семенов, С. Сисоєва, Н. Якса та ін.); *підготовка до виховної діяльності* (Ю. Бардашевська, Г. Троцько, А. Шевченко, Н. Яремчук та ін.); *підготовка до класного керівництва* (Н. Бугаєць, Є. Бачинська, Є. Горшкова та ін.); *підготовка до здійснення окремих напрямів виховання старшокласників* (Л. Аристова, Г. Баталіна, Ю. Болотіна, С. Совгіра, Ю. Завалевський, В. Загрева, С. Замашна, Н. Зацепіна, В. Івашковський, С. Кириленко, О. Кириченко, В. Коваль, О. Кошолоп, Л. Корінна, Л. Михайлова, Л. Нечипорук, Р. Петронговський, Д. Попова, С. Рашидова, О. Рудіна, М. Рудь, О. Сапожник, Ю. Стежко, С. Шандрук та ін.); *різні аспекти підготовки до виховної роботи із старшокласниками* (Л. Білас, Г. Корчова, І. Мачуська, С. Немченко, Ю. Пелех, В. Тернопільська, Н. Тимошук, Т. Цюман, Р. Шулигіна, В. Ягоднікова, І. Ящук. Аналіз змісту праць з означеної тематики свідчить про достатній рівень розкриття проблеми підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності. Однак з-поміж вивчених не виявлено дослідження, присвяченого підготовці наставників старшокласників у самовихованні, зокрема, невизначеними залишаються відповідні умови та принципи.

Зважаючи на актуальність теми дослідження і не достатню наукову обґрунтованість її розв’язання, метою статті є визначення ефективних педагогічних умов та принципів підготовки майбутніх студентів до організації самовиховання старшокласників.

Насамперед, зазначимо, що поняття “наставник старшокласників у самовихованні” трактується нами як таке, що означає вчителя, який, крім своїх професійних обов’язків щодо навчання і виховання школярів, здійснює педагогічну діяльність, спрямовану на створення позитивного самовиховного середовища в учнівському колективі старшокласників, залучення їх до самовиховання, формування в учнів необхідних умінь, навичок і мотивації для само-

вдосконалення й надання ефективної психолого-педагогічної підтримки, допомоги у здійсненні контролю за досягненнями у цьому процесі [1]. Також необхідно обумовити, що умови, згідно з тлумаченням словника української мови, – це необхідна обставина, що уможливорює здійснення, утворення чогось або сприяє чомусь [2, с. 717]. У філософській енциклопедії поняття “умова” трактується і як середовище, у якому перебувають й без якого не можуть існувати, і як обставини, в котрих щось відбувається [3].

З педагогічної точки зору, умови розглядаються як фактори, обставини, сукупність мір, від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи. Деякі дослідники, серед яких А. Белкін, Л. Качалова, Є. Коротаєва, Н. Яковлева та інші, розглядають педагогічні умови як те, що сприяє успішному протіканню будь-чого, як педагогічно комфортне середовище, як сукупність мір в навчально-виховному процесі, котрі забезпечують досягнення необхідного рівня діяльності [4, с. 213]. З іншого боку, педагогічні умови – це структурна оболонка педагогічних технологій чи педагогічних моделей; завдяки педагогічним умовам реалізуються компоненти технології [5].

Отже, під педагогічними умовами, в контексті нашого дослідження, ми розуміємо сукупність необхідних зовнішніх вимог, дотримання яких забезпечує досягнення бажаного результату.

Реалізація визначених нижче умов має на меті: забезпечити організаційний й психолого-педагогічний супровід професійної підготовки майбутніх учителів-наставників; вдосконалення системи професійної підготовки педагогічних кадрів до виховної діяльності; визначення форм і методів інформаційної підтримки процесу формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності в реальних умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Для того, щоб визначити домінуючі умови, було застосовано метод експертної оцінки. Участь у ньому взяли 63 викладачі із Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, Житомирського державного університету ім. Івана Франка; Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. До числа респондентів було включено тих педагогічних працівників, які впроваджують навчальні курси психолого-педагогічного циклу [6].

Усі пропозиції щодо умов, які сприяють ефективній теоретич-

ній і практичній підготовці студентів до виконання функцій наставника у самовихованні учнів, розділилися на такі, що мають забезпечити організаційний бік навчального процесу і діяльнісну. Узагальнення всіх пропозицій і їх аналіз дозволив визначити основні умови:

1. Структурно-змістове забезпечення:

– формування в майбутніх вчителів-наставників учнів у самовихованні необхідної системи знань (з дисциплін психолого-педагогічного циклу; знань сутності процесу самовиховання, здійснення відповідної педагогічної підтримки та використання елементів менеджменту, іміджеології);

– формування системи вмінь і навичок діяльності в умовах старшої школи, зокрема, вмінь залучати учнів до самовиховання і надавати відповідні консультації;

– створення спеціального компонента в змісті професійної підготовки майбутніх учителів, який би відображав сутність і специфіку педагогічної підтримки старшокласників у самовихованні;

– розробка і функціонування професіограми вчителя-наставника учнів у самовихованні, визначення основних рівнів та критеріїв його готовності відповідно до вимог педагогічної професії.

2. Науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення:

– наявність навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій і матеріалів для професійної підготовки вчителя-наставника школярів у самовихованні;

– наявність необхідного матеріально-технічного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів-наставників до організації самовиховання старшокласників.

3. Мотиваційно-ціннісне забезпечення:

– створення стійкої позитивної мотивації майбутніх учителів до здійснення функцій наставників старшокласників у самовихованні;

– формування психологічної готовності майбутнього вчителя-наставника здійснювати педагогічну підтримку учнів у самовихованні.

4. Активізація практичної підготовки:

– залучення студентів-практикантів до вивчення передового педагогічного досвіду в проблемі залучення та педагогічної підтримки школярів у самовихованні;

– формування студентами під час педагогічної практики необхідних для наставника школярів у самовихованні умінь та навичок;

– здобуття майбутніми вчителями досвіду ефективної взаємодії

із учнями, співпраці із педагогічним колективом, батьками, формування позитивного професійного та особистісного іміджу.

5. *Оптимізація міжособистісних взаємин у системі “студент-викладач”*:

– панування доброзичливої атмосфери в навчальному закладі, переважання демократичного стилю спілкування між учасниками навчально-виховного процесу;

– кваліфікованість викладацького складу у питаннях надання психолого-педагогічної підтримки майбутнім вчителям у процесі професійного становлення;

– забезпечення дотримання психологічних умов для самоствердження і самореалізації студентом себе як особистості;

– створення сприятливого емоційно-психологічного клімату, який викликає відчуття психологічної захищеності;

– зняття надмірного хвилювання та напруги в ситуаціях випробування;

– зниження рівня особистісної та реактивної тривожності студента;

– вироблення адекватного емоційно-позитивного оцінного ставлення викладача і студента один до одного.

6. *Моніторинг та контроль*:

– систематичне вивчення стану викладання психолого-педагогічних дисциплін з урахуванням вимог готовності до професійної діяльності;

– контролть успішності та якості засвоєння системи знань, умінь та навичок майбутніми педагогами;

– моніторинг успішності проходження майбутніми вчителями педагогічних практик.

Необхідно зазначити, що розглянуті умови сприятимуть бажаному результату лише тоді, коли будуть реалізовані в комплексі. Для того, щоб ці умови були втілені, передбачаємо такі необхідні зміни та вдосконалення в системі підготовки майбутніх учителів-наставників:

– *структурно-змістове забезпечення* – під час розробки навчальних програм з базових предметів включити інформацію, яка стосується специфіки самовиховного процесу, залучення до нього учнів, вимог до педагога-наставника школярів у самовихованні і базується на передовому педагогічному досвіді та узагальненому досвіді соціальних інституцій, які спеціалізуються у цих питаннях;

розробити навчальний спецкурс “Організація самовиховання старшокласників” згідно з кредитно-модульною системою;

– *науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення* – розробити відповідні навчально-методичні посібники для студентів вищих педагогічних закладів та викладачів психолого-педагогічних навчальних дисциплін, забезпечити освітні заклади літературою з самовиховання школярів, створити необхідну інформаційну базу, електронні банки психолого-педагогічних тестів для здійснення всебічного самопізнання особистості, прикладів програм самовиховання і саморозвитку та ін.;

– *мотиваційно-ціннісне забезпечення* – впровадження ефективної системи професійного відбору майбутніх студентів, котрий передбачатиме з’ясування рівня мотивації абітурієнта у здобутті педагогічної професії; підняття престижу педагогічної професії; застосування інноваційних прийомів формування стійкої позитивної мотивації до виконання професійних обов’язків та професійного вдосконалення;

– *активізація практичної діяльності* – створення на базі середніх освітніх закладів експериментальних майданчиків з питань вдосконалення виховної системи; перегляд методичних рекомендацій з педагогічної практики студентів і включення ряду вимог щодо виконання студентами-практикантами окремих функцій педагога-наставника учнів у самовихованні і відповідної звітності; прикріплення студентів до вчителів, які мають досвід організації самовиховання учнів; забезпечення безперервної практичної підготовки протягом всього періоду навчання студентів;

– *оптимізація міжособистісних взаємин у системі “студент-викладач”* – подолання формалізму у взаємостосунках між усіма учасниками навчально-виховного процесу в освітньому закладі; впровадження у практику етичних кодексів студентів та викладачів, судів честі, котрі здійснюватимуть розв’язання можливих конфліктів; створення сприятливої психологічної атмосфери: включення студентів у колективні форми діяльності; залучення їх до оцінної діяльності й формування адекватної самооцінки; створення творчої атмосфери; забезпечення емоційної підтримки студентів;

– *функціонування системного моніторингу та контролю* – розробити діагностичні методики для вивчення рівня сформованості готовності майбутніх учителів до виконання функцій наставників у самовиховному процесі школярів; визначити вищий педагогіч-

ний навчальний заклад уповноваженим здійснювати контроль та моніторинг за якістю професійної підготовки майбутніх вчителів до організації самовиховання старшокласників; встановити пріоритетним завданням об'єднань класних керівників здійснення моніторингу та контролю за якістю педагогічної підтримки вчителями учнів у самовихованні, наданні відповідної методичної допомоги молодим педагогам та налагодження продуктивної співпраці із навчальними закладами, які готують майбутніх педагогів.

Значну увагу у становленні фахівців приділяють обґрунтуванню принципів їх підготовки. Враховуючи те, що принципами в педагогіці прийнято позначати вихідні, керовані положення процесу навчання і виховання, ми пропонуємо розглядати їх в контексті нашого дослідження, як основні вимоги до організації психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів до здійснення функцій наставника старшокласників у самовихованні. До таких відносимо:

1. *Принцип гуманізації* – створення максимальних умов для виявлення і розвитку задатків та здібностей студента, для його самореалізації, забезпечення при цьому поваги, довіри до нього, опір на його особистісні характеристики та цілі. Цей принцип забезпечує становлення майбутнього педагога як високоморальної, культурно багатой, фізично здорової і психічно врівноваженої особистості.

2. *Принцип свідомості та активності* – забезпечення активності студентів, спонукання їх до активної та творчої діяльності в процесі фахової підготовки. Досягнути реалізації цього принципу можна шляхом створення в навчанні проблемних ситуацій, використання пошукових, творчих, проблемних методів навчання майбутніх вчителів. Тобто засвоєння студентами не вже готових знань, а здобутих самостійно у процесі творчого пошуку.

3. *Принцип системності* – формування у майбутніх учителів системних знань у процесі засвоєння педагогічної теорії. При цьому необхідно враховувати, що майбутні вчителі повинні володіти не лише теоретичними знаннями, але й методичними навичками.

4. *Принцип індивідуального підходу* – врахування індивідуальних характеристик студентів, здійснення індивідуального підходу у допомозі студентам в отриманні досвіду у самовихованні, у формуванні навичок створення позитивного іміджу наставника у самовихованні. Цей принцип спонукає оминати у навчальному процесі орієнтацію на середнього студента.

5. *Принцип розвивального навчання* – розвиток у студентів мислення, самостійності, об’єктивності, самокритичності в процесі власної професійної підготовки.

6. *Принцип зв’язку навчання з практикою* – здобуття студентами не лише ґрунтовних знань з теорії виховання підростаючого покоління, але й необхідних вмій та навичок залучати учнів до самовиховання, надання їм фахової педагогічної підтримки, залучення до цього процесу суспільних інституцій (батьків, громадські організації, фахівців різних галузей та ін.). Реалізація цього принципу можлива лише за умови наявності чітко сформульованих вимог до педагогічної практики, які передбачають виконання студентами-практикантами функцій наставника у самовихованні. Необхідно переглянути і дійсний стан впровадження безперервної педагогічної практики, адже далеко не у всіх вищих навальних закладах вона реалізовується. Фактично, студенти ознайомлюються зі школою з позиції майбутнього вчителя лише на 4-5 курсах, і, як показує аналіз рівня готовності студентів до педагогічної практики, цієї практики не вистачає не лише для формування необхідного досвіду у викладанні фахових предметів, але й проведенні різнопланових виховних заходів, у тому ж числі здійснення функцій наставника у самовихованні. У ракурсі втілення цього принципу, необхідно враховувати і зв’язок вищого педагогічного навчального закладу із життям самої школи. А втілити його можна завдяки постійній участі самих викладачів у діяльності школи. Ця робота може набирати різноманітні форми: виконання обов’язків учителя, класного керівника, соціального педагога, організатора з виховної роботи, заступника директора з наукової роботи; участь у роботі педагогічної ради, методичних об’єднань тощо. Щоправда, тут постає проблема завантаженості самих викладачів, обумовленості відповідальності різних сторін навчально-виховного процесу в школі та ін.

7. *Принцип партнерства* передбачає рівність усіх суб’єктів навчального процесу (студента і викладача) у своїй психологічній позиції. При цьому основними чинниками таких відносин є дотримання психологічної безпеки партнера діяльності навчання й схвалення партнера, визнання його унікальності. Втілюючи цей принцип, викладач повинен бути готовим сприймати студента таким, яким він є. Реалізація цього принципу дозволяє також зняти з викладача вантаж відповідальності за студента. Оскільки викладач організовує і управляє діяльністю, відповідає за те, щоб було все

необхідне для вирішення навчальних завдань, а студент займається діяльністю, приходиться до рішення задачі і привласнює напрацьовані ним способи і плоди діяльності [7].

Таким чином, запропонована раніше модель підготовки майбутніх учителів до реалізації ідеї цілеспрямованого та усвідомленого самовиховання старшокласників стане ефективною лише тоді, коли буде втілено обґрунтований у статті психолого-педагогічний комплекс умов. Оптимізація процесу становлення майбутніх учителів-наставників має стосуватися також принципів організації навчального процесу у вищій школі та взаємодії викладачів із студентами. Наслідком реалізації визначених умов та принципів стане готовність майбутніх учителів залучати старшокласників до самовиховання і надавати якісну психолого-педагогічну підтримку.

Література:

1. Удич З. Дефініція “наставник” в контексті розв’язання проблеми організації самовиховання старшокласників / З. Удич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2010. – Вип. 31. – С. 130-135.

2. Сучасний тлумачний словник української мови: 50 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х. : Школа, 2006. – 832 с.

3. Губский Е. Ф. Философский энциклопедический словарь / Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблёва, В. А. Лутченко. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 576 с.

4. Качалов А. В. Педагогические условия формирования творческой самостоятельности студентов педвуза / А. В. Качалов // Известия Уральского государственного университета. – 2009. – № 1/2 (62). – С. 212-217.

5. Гуцан Т. Г. Педагогічні умови формування готовності майбутніх вчителів економіки до профільного навчання старшокласників / Тетяна Григорівна Гуцан. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/gutsan-tg-pedagogichni-umovi-formuvannya-gotovnosti-maybutnih-vchiteliv-ekonomiki-do-profilnogo-navchannya-starshoklasnikiv/>.

6. Удич З. І. Стан підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників / З. І. Удич // Професійно-мистецька школа у системі національної освіти: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ-Чернівці: Зелена Буковина, 2008. – С. 345-349.

7. Атаманчук Ю. М. Партнерські відносини викладача і студента в навчанні: за і проти / Ю. М. Атаманчук // Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку: електронний журнал. – 2009. – № 4. – [Електронний ресурс]. – С. 138-143.